

Odúban

Miféle odúban és ez a kis állat, első szám első személyben? Mi ez a döbbszinttel megkomponált föld alatti erődítményrendszer több mint ötven terecskéjével, összekötő folyosóival és a főművel: a csodálatos Vártérrel, ahol inycsiklandoóan tornyosul a készlet? Mi ez a monomániás gond, amellyel minden lehetséges lehetetlenségre felkészül, kora ifjúsága óta, amellyel minden zörejt számba vesz és kiküszöböl, minden akadályt eltávolít, amellyeltöbb kis térre hordja szét a készletet, decentralizál, hogy jobban védje magát a rajtaütéstől, majd centralizál ismét, mert a szétszórt készletek gátolják a mozgásban és szabad kitekintésben, mi ez a kétségbeesett józanság, amellyel számba veszi tudattalan szorongásait, balfogásait, benső képtelenségeit? Miféle kiszámíthatatlan ellenség elől bújjik a kis állat ebbe az odúba — az életmű vagy a roppant kínok árán kialakított benső rend odújába —, és miért szánja teljes életét védekezésre, amikor pedig tudja, hogy úgyis minden hiábavaló, ha egyszer eljön a veszély — lámcsak, jön is már, nem tudni a nevét, a jellegét, csak a csöppnyi zörejt hallani minden téren és folyosón, számos egymást követő és egymással ellentétes elméletet lehet kitalálni, tehetetlen rémülettel, lehet védekezni is kapkodó összevisszasággal, ellen-alagutat fúrni, ábrándokba menekülni, a zörejt mindig mindenütt egyformán hallható, nyilván, mert körbeszágulja az odút a névtelen állat — melyet talán tüdőbajnak nevezhetünk — Kafka utolsó, befejezetlen elbeszélése ez —, talán puritánabbul: halálnak, vagy a tüdőbaj keltette rémületnek, vagy a lét általános bizonytalanságának, az elszigetelt, önmagára hagyott, kiszolgáltatott egyént körülfogó, fenyegető külvilágnak — mindegy, mivel helyettesítem be e fantasztikusan reális világ elemeit, az eredmény sokértelműségében is azonos, és a hatás is azonos, a hatás elmondhatatlan, nem lehet kívülmaradni az odún.

Napok óta bent élek én is ebben a föld alatti logikai erődben, csak a rádió hangja emlékeztet a külvilágra, de vajon csakugyan a külvilágra emlékeztet-e, itt az odúban a kis állat mellett kétségbe kell vonnom ezt, míg hallgatom fantasztikus közleményeit, melyek éppolyan abszurdak, mint az odú világa, éppolyan monomániásak, éppolyan — megvan a helyes kifejezés! — éppolyan humorisztikusak, végeredményben meg kell szakadni a röhögéstől.

Szavahihető tanúk szerint Kafka könnyei potyogtak a visszafojthatatlan nevetéstől, és egész társasága vele hahotázott, miközben felolvasta a „Per” első fejezetét, azt az iszonyatosan pontos és kísérteties jelenetet, amelyben K.-t két keménykalapos úr soha-ki-nem-deríthető okból kifolyólag letartóztatja. Ugyanez a visszafojthatatlan nevetési inger kerülget most engem is, idelent, az odúban, mely egyben a humor erődjé is, hiszen a legértékesebb humor mindig egy elképzelhető lehetőség könyörtelenül következetes végiggondolásából fakad, akár szatirikus módon kívüláll a művész azon a vonatkozási rendszeren, amelynek ésszerűtlenségét éles elméjű poentírozással leplezi le, akár — Kafka módján — a humorosan — vagyis végletes következetességgel — felfogott lét kellős közepén, ütközési pontján foglal helyet. Nincs ennek köze a nálunk dívó kedélyesen anekdotázó jópofasághoz, humor pótló élcelődéshez, az SZTK-rendelvényre felírt jókedv-tablettához, mely a létezéssel való kritikátlan vagy álkritikus megbékélést szorgalmazza, az igazi humor pokolian rossz közérzetnek vagy angyalian szép lázadásnak a szülőtte, mely úgy győz önmagán és anyagán, hogy kínlódva gyönyörködik végső konzekvenciáiban — jó kíséret ehhez a rádió szava, humoros és alapanyagában felülmúlhatatlan, ámde még rendezetlen és kusza kiindulópont, egy-egy pillanatra behatol az odúba, hogy a kis állat még buzgóbban töprengjen lehetetlen lehetőségein, odalent, abban az álmodott világban, melyből teremője kiiktatta az üdítő és zavaró véletleneket, hogy a törvény humorával szórakoztasson bennünket, azzal a világtörténelmi humorral, amely az ember külső és benső világának ellentmondásából építi ki könyörtelenül végiggondolt erőrendszerét.